

semantic specifics of the Ukrainian sociological terminology system, the authors come to the conclusion about the important role of the studied terminology in the formation and functioning of the Ukrainian literary language.

According to our research, extralinguistic factors play an important role in the formation of the Ukrainian sociological terminology and the ordering of the terminology units: the emergence of a certain field of knowledge, the time of its appearance, which actualizes the need to determine the source of the basic terminological vocabulary, the basic models of the creation of terms, and others.

Getting used to the designation of the corresponding scientific concept, the sociological term is characterized by a number of differential features, among which the main ones are: nominacy, definition, the designation of systemic relations and relationships within the sociological terminology system, adjacent branch terminology systems and commonly used vocabulary, the motivation that is realized in three types that correspond to the three main methods of terminological word-formation (morphological, syntactic, and semantic), and others.

Keywords: term unit, sociological term, branch terminology, classification marks of sociological term.

УДК: 321.01:[001.4+81'276.5]

М.В. ЯКОВЛЄВ

м. Київ, Україна

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ КВАЗІТЕРМІНІВ І ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНОЇДІВ

У статті проаналізовано прагматичні функції політологічних квазітермінів і політичних терміноідів, зокрема у їх зв'язку з політичним жаргоном у контексті термінологізації суспільно-політичної лексики. Наведено приклади політичних термінів-фразеологізмів та пейоративної суспільно-політичної лексики, що активно використовується в динамічному політичному дискурсі в Україні, розглянуто перспективи подальших досліджень цього прошарку лексики.

Ключові слова: термінологізація, фахова політологічна мова, політологія, термінологія, квазітерміни, терміноіди.

Українське суспільство загалом позначене високим ступенем політизованості, що, безумовно, відображається в динамічності суспільно-політичного дискурсу та втілюється у розмаїтті суспільно-політичної лексики. У середовищі не лише політичних експертів, але й серед представників громадськості та громадян, які цікавляться суспільними та політичними процесами, в мовленні українців активно використовуються жаргонізми, політичні професіоналізми, пейоративна політична лексика тощо. Також у дискусіях на політичні теми часто трапляється багато різних лексем, які можна класифікувати як політологічні квазітерміни та політичні терміноіди. Разом з тим увагу як політологів, так і філологів часто оминають питання функцій цього різноманітного прошарку

© М.В. ЯКОВЛЄВ, 2019

лексики. Саме тому метою цієї статті є розкриття прагматичних функцій політологічних квазітермінів і політичних терміноідів, зокрема у їх зв'язку з політичним жаргоном у контексті термінологізації суспільно-політичної лексики. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) виокремити сутнісні ознаки квазітермінів і терміноідів; 2) проілюструвати на прикладах квазітермінів, терміноідів, жаргонізмів політичної професійної мови особливості процесів термінологізації суспільно-політичних номінацій; 3) окреслити подальші можливості дослідження проаналізованої лексики.

Як відомо, поняття «квазітермін» має декілька визначень, серед яких ключовою ознакою є своєрідна відсутність у лексеми повноцінних ознак терміна. Приміром, О.П. Михайлович-Гетто пише: «Під квазітерміном розуміємо одиницю термінології, що задовольняє вимоги, висунуті до терміна лише частково, зокрема таку, яка функціонує в нетермінологічних матеріалах» [8, с. 156]. Також виявляємо і такий підхід до визначення квазітермінів: «Квазітерміни як одиниці мови повинні мати такі ознаки, як цільнооформленість, ідіоматичність, постійність лексичного та структурного складу, але при цьому можуть зберігати метафоричність <...> і якщо специфічні властивості терміна виявляються лише всередині термінологічного поля, то квазітерміни часто не втрачають своїх дефінітивних і системних характеристик за його межами» [4, с. 297].

Дещо іншим явищем є *терміноїди*. Як пише російський термінознавець О.Й. Голованова, «терміноїд вказує на розмитість, несформованість поняттєвого змісту» [3, с. 92]. Знаходимо також і таке визначення: «Терміноїди – спеціальні лексеми, що використовуються для позначення неусталених понять і характеризуються коливанням форм і значень» [11, с. 30]. Ще одна російська дослідниця, О.В. Фельде, вважає, що терміноїди – це «терміноподібні спеціальні найменування, що виникають у період зародження нового знання й використовуються для номінації понять, які неоднозначно трактують спеціалісти... Терміноїди не мають точності значень, вони є контекстуально залежними, мають нестійкий характер, можуть використовуватися в декількох підмовах із різними значеннями» [11, с. 47]. У цих визначеннях, як бачимо, спільним у підходах до розуміння суті терміноїда є нечіткість значення, неусталеність позначуваного поняття, якими можуть виступати, зокрема, й професійні жаргонізми та професіоналізми з нечіткими значеннями. Як буде показано далі, в українському суспільно-політичному дискурсі, що є віддзеркаленням високої політизованості суспільства, такі лексичні феномени трапляються регулярно.

Розглянемо слово (квазітермін) *рашизм*, утворене внаслідок гібридизації поняття «фашизм» для позначення агресивної, загарбницької, імперської політики Росії з відповідною шовіністичною ідеологією, яка не лише ставить на чільне місце інтереси Росії на міжнародній арені, але й при цьому заперечує право інших націй, особливо української, на окремішність та незалежність. З одного боку, ця лексема, безумовно, не позбавлена емотивного компонента. У фахівців із термінознавства серед ознак саме терміна можна побачити й таку характеристику як лексичну нейтральність. З іншого боку, не можна заперечувати, що почасти емотивне навантаження слова *рашизм* пов'язане із перенесенням на нього особливого психологічного ефекту, закладеного ще радянською пропагандою. Як пише Л.Т. Масенко, з радянських часів слово *фашизм* «набуло семантичного розширення, закріпившись у пропагандистському дискурсі

як назва всіх західних партій і рухів, що їх у Радянському Союзі вважали ворожими, незалежно від політичних орієнтацій» [7, с. 133], а також зазначає, що в пострадянський період відбулася «інспірована російською пропагандою реанімація цього ярлика» [7, с. 135], що, відповідно, мало й дзеркальну відповідь: навантажений негативом термін було гібридизовано й використано проти російської пропаганди у вигляді *рашизму*. Станом на сьогодні українськомовна Вікіпедія містить окрему статтю про рашизм. Відповідно, із викладеного вище стає очевидним, що для розуміння конотацій значення терміна *рашизм* ми маємо врахувати, за підходом Р. Теммерман у викладі Т.В. Стасюк, «інтралінгвальні й екстралінгвальні – соціокогнітивні чинники виникнення полісемії» [10, с. 40] поняття, у нашому випадку – багатозначності терміна *рашизм*, що може бути предметом подальших наукових розвідок.

Іншим цікавим прикладом є квазітермін / терміноід *путінізм*, під яким розуміють у загальному сенсі політику президента РФ В.В. Путіна. Разом із тим, цей термін також не позбавлений негативних конотацій і його не можна вважати повноцінним терміном. Водночас ним активно послуговуються й політологи як професійним жаргонізмом, його використовують і неполітологи, при чому, журналісти та публіцисти. Історія знає приклади утворення подібного виду квазітермінів чи терміноідів (у значенні професійного просторіччя). Наприклад, за радянських часів активно використовувався термін *гітлеризм*, хоча варто мати на увазі, що західні вчені практично не відокремлюють політику Гітлера в самостійний термін, не використовують на позначення тоталітарного режиму в Німеччині термін *фашизм*. Звісно, в СРСР були ідеологічні причини не так часто вживати термін *нацизм*, а надавати перевагу терміну *фашизм*, бо перший був утворений від *націонал-соціалізму*, тож радянські ідеологи, зокрема й сам Сталін, виступали проти дискредитації компонента «соціалізм» в ньому [7]. Також варто згадати й про термін *сталінізм*, який зараз практично не вживають в офіційній чи публічній риториці в сучасній Росії через повернення культу особи Сталіна. За опитуваннями «Левади-Центру» 2017 року, найвидатнішою постаттю в Росії респонденти назвали саме Сталіна.

Разом із тим варто зауважити, що квазітермін *путінізм* (що також можна назвати терміноідом у значенні професіоналістської лексеми політологів на позначення ідеології сучасного політичного режиму в Росії на чолі з В.В. Путіним) має і свої аналоги за кордоном. Противники президента США Д. Трампа активно вживають поняття «трампізм» (англ. *Trumpism*), що має подвійне значення: 1) політика президента Трампа, його дії або висловлювання, 2) у широкому розумінні – погляди симпатиків і прибічників Д. Трампа та ідеології тих, хто схвалює його дії й підтримує впроваджуваний ним політичний курс. З історичних аналогій можемо також згадати *тетчеризм* на позначення стилю та ідеології прем'єрки Великої Британії М. Тетчер, а також її політичної ідеології. У Великій Британії взагалі популярними є деривативи від прізвищ прем'єрів. Сьогодні є статті у Вікіпедії про *блейризм* (англ. *Blairism*) на позначення політичної ідеології колишнього лідера лейбористської партії та прем'єра Великої Британії Тоні Блера (з окремим терміном на позначення прибічників його ідеології – *блейритів*, англ. *Blairites*), а також *браунізм* (*Brownism*) і *кемеронізм* (*Cameronism*). Нині *тетчеризм* уже став усталеним терміном, тож, можливо, з часом нинішні політичні терміноіди на позначення державної політики чи

політичної ідеології останніх прем'єр-міністрів Великої Британії також будуть повноцінними термінами.

Розглянемо інший цікавий приклад використання прізвища політика в негативному контексті у псевдотермінів, що мають пейоративний характер: *Merkelreich* або, в іншій версії написання, *Merkel Reich*. Слово *reich* відомо і в нас, передовсім завдяки словосполученню *Третій Рейх* (трапляється й наближена до оригінальної німецької вимови версія *райх*), яке використовували як неофіційну назву Німеччини за часів націонал-соціалістичної диктатури. *Меркельрайх* є специфічним квазітерміном, уживання якого можна проілюструвати на такому прикладі з футурологічного журналу (що також вписується в традиційне згадування квазітермінів у контексті вигаданої для цілей фантастичних творів спеціальної лексики), який песимістично розглядає майбутнє Європейського Союзу в 2020 р.: «Нинішня єврозона зменшиться до подібної до федерації структури під назвою *Меркельрайх*, яка включатиме Німеччину, Австрію, Францію та Люксембург» [14, с. 122]. Цей приклад ілюструє позицію, згідно з якою монетарна політика єврозони тлумачиться як прояв німецького економічного імперіалізму. Псевдотерміном чи навіть терміноідом це поняття є передусім тому, що далеко не всі економічні та політичні експерти вважають економічну політику зони спільної валюти євро, в якій провідну роль відіграє найпотужніша економіка ЄС – Німеччина, економічним імперіалізмом. Натомість прибічники такого погляду вважають, що кредитування Німеччиною слабших економік (приміром, Греції чи Італії) ставить ці країни у залежність від Німеччини, і тому це є проявом «німецького імперіалізму» в економічній площині. З іншого боку, важко заперечити й значущість федеральної канцлерки Німеччини Ангели Меркель, яка багато в чому вплинула на розвиток політики не лише в Німеччині, але й у Європейському Союзі, а відтак – і в цілому світі, тож можна очікувати на появу у майбутньому повноцінного терміна на позначення впроваджуваної нею політики.

Оскільки, як уже зазначалося, *Меркельрайх* має відверто негативну конотацію, варто також згадати і про цілий прошарок пейоративної лексики на позначення політичних та ідеологічних опонентів, приміром: *зрадофіли*, *майданути*, *майдануни*, *порохоботи*, *ватники*, *вишиватники*, *риги*, *сепари* тощо. Деякі з цих лексем пов'язані з більш широкими суспільно-політичними і культуральними явищами. Приміром, *ватник* стосується цілого культурного пласта радикальних та екстремістських проросійських поглядів, а його український аналог *вишиватник* пов'язаний з іншим явищем, що отримало назву *шароварщина* й означає вузький, бутафорний погляд на українську культуру, в якій українська ідентичність зведена до бутафорної селянськості чи примітивізації культури доби козаччини.

Серед суспільно-політичної лексики та професійних політологічних жаргонізмів знаходимо й терміни-фраземи або терміни-фразеологізми [9, с. 117] на зразок: *агент Кремля* чи *тарифний геноцид*. Термінам-фраземам Ю.П. Продан дає таке визначення: «Це синкретична лінгвістична одиниця, оскільки поєднує в собі ознаки і терміна (системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, стилістична нейтральність, точність семантики), і фразеологізму (смислова цілісність значення, відтворюваність, відносна постійність компонентного складу та структури,

емоційно-експресивний характер), які суперечать одна одній» [9, с. 118]. Зрозуміло, що в наукових політологічних публікаціях такі лексеми не використовують, але оперування ними під час дискусій серед широкої публіки є досить поширеним явищем.

Активні та бурхливі суспільно-політичні процеси в Україні породжують багато термінів та понять, які проникають в інші мови. Слова *Майдан*, *євромайдан* на позначення подій Революції гідності часто можна побачити в англо- та німецькомовних текстах, що присвячені відповідним подіям в Україні та їхнім наслідкам, без перекладу чи додаткових пояснень. Цікавим також є термін *ленінопад*, що також потрапив до іншомовних текстів з описом відповідного етапу процесу декомунізації як прибирання з публічного простору пам'ятників Леніну (цьому термінові присвячена окрема стаття в англomовній Вікіпедії – *leninopad*).

Отже, політологічні квазітерміни та політичні терміноїди виконують низку прагматичних функцій, а саме: 1) як результат процесів термінологізації суспільно-політичної лексики вони дають змогу структурувати, а подскуди й спростити політичний дискурс, розмежувати прихильників та противників певних політичних сил, оформити протистояння політичних сил на мовному рівні; 2) за допомогою таких лексем обговорення політичних феноменів виходить за межі професійної спільноти експертів-політологів і стає доступним широкому загалу населення; 3) в умовах високої політизації суспільства такі лексеми створюють додаткові можливості для розвитку політичної науки, оскільки вивчені живою розмовною народною мовою квазітерміни, терміноїди, псевдо-терміни, пейоративні лексеми є показником актуальних для суспільства тем, які вчені можуть взяти до подальшого опрацювання на науковому рівні.

Загальний огляд прагматичних функцій досліджуваних лексем дозволяє перейти до розгляду *перспектив майбутніх* досліджень. Студії політологічної фахової лексики, фахового жаргону політологів і відповідних фахових жаргонізмів (у німецькомовному термінознавстві мають назву *Fachjargonismen* та квазітермінів або *Halbtermini* [2]) можуть керуватися загальними підходами до вивчення значень, зокрема можна проаналізувати певне політичне уявлення і співвідношення між лексемою, що його позначає, та самим уявленням, дослідити значення поняття плюс його реляційні властивості, а також значення політичного терміноїда як функцію слова-знаку, і його значення як відображення певної суспільно-політичної дійсності [5, с. 56 – 57].

Російська дослідниця-термінознавець Л.М. Алексєєва пише про *розгорнуту термінологічну номінацію*, яку тлумачить як «частину тексту, в якій формулюється термінологічне поняття» [1, с. 54]. Відповідно, можна сказати, що розгорнута термінологічна номінація різних суспільно-політичних явищ може відбуватися і в *суспільно-політичному дискурсі* та відповідних *дискурсивних практиках*, які породжують прототерміни, квазітерміни та терміноїди, а дослідження може пролити світло на тенденції розвитку фахової політологічної мови в майбутньому.

Важливим також є питання про майбутнє проаналізованих квазітермінів та терміноїдів. У цьому контексті корисною може бути праця Е. Молітор, яка опитала фахівців із програмування та тих, хто працює у сфері ІТ у Франції та у франкомовних частинах Швейцарії та Бельгії щодо їхнього ставлення та

вжитку франкомовних відповідників до англomовних термінів, пов'язаних з ІТ, програмуванням, інтернетом тощо. Цікаво, що у висновках авторка пише про необхідність «розмежовувати високий ступінь обізнаності з терміном та ступінь його застосування – як приклад пасивного та активного прийняття термінів» [13, с. 505]. Можемо скористатися цим підходом і щодо лексики суспільно-політичного дискурсу: професійні політичні експерти та академічні політологи вочевидь знайомі з різними прошарками цієї лексики, але ступінь активного послуговування нею у професійній діяльності може варіюватися. Відповідно, у випадку політологічної фахової мови також багато що залежить від ставлення до квазітермінів і терміноідів з боку спільноти політологів, а також від їхнього використання цих лексем.

Як зауважує Т.В. Стасюк, у науці про терміни відбуваються суттєві зміни, пов'язані зі «становленням когнітивно-дискурсивної парадигми знання, антропоцентричним підходом до явищ мови» [10, с. 38], що підтверджує припущення про те, що практика використання квазітермінів, терміноідів і політичного жаргону не лише політологами, але й громадськістю в широкому сенсі також заслуговує на ґрунтовні подальші дослідження.

О.В. Фельде вважає, що у терміноідів є два можливих сценарії: 1) вони можуть бути витісненими з вжитку повноцінними термінами; 2) з часом вони можуть нормалізуватися і стати повноцінними термінами [11, с. 47]. Натомість на нинішньому етапі важливим є формування корпусу такої специфічної лексики відповідно до розроблених правил, що дозволить оперувати ними як емпіричними одиницями-даними для аналізу, як це, приміром, робить французький дослідник Д. Гуадек [12].

Наостанок наведемо та прокоментуємо цитату О.Й. Голованової: «про передтерміни і терміноіди можна говорити кожного разу, коли йдеться про народження нової галузі знань чи про кардинальні зміни в уже наявних системах знань внаслідок виходу на деякий новий рівень пізнання. Іншими словами, ці одиниці виникають тоді, коли складно віднести нововідкритий феномен до групи відомих об'єктів і постає потреба витворити нові принципи класифікації, або ширше – підстави класифікації» [3, с. 92]. Можливо, активний розвиток проаналізованого прошарку суспільно-політичної лексики свідчить про становлення нової сфери знань, яка, вочевидь, потребуватиме міждисциплінарного підходу та поєднання зусиль представників різних наукових галузей.

1. Алексеева Л.М. Термин и метафора. Перм: Изд-во Перм. ун-та. 1998. 250 с.
2. Барнич І.І. Поняття «фахова мова» та «термінологія» в німецькій і українській мовах. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 16 – 19.
3. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение. Москва: Наука, 2011. 224 с.
4. Джасим Муна Ареф, Позднякова А.А. Семантика квазитерминов и терминологических сочетаний периода «вынужденной коммуникации» (на материале иракского диалекта арабского языка). *Преподаватель XXI век*. 2013. №1. С. 296 – 302.
5. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения. Семантические та социолінгвістичні аспекти. Київ, 2000. 218 с.
6. Інформаційне повідомлення про результати опитування «Левада-Центру». URL: <http://www.lvada.ru/2017/06/26/vydayushhiesya-lyudi/>
7. Масенко Л.Т. Мова радянського тоталітаризму. Київ, 2017. 240 с.

8. Михайлович-Гетто О.П. Конотація квазітерміна в рекламному тексті: співвідношення індивідуального та колективного. *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. Т. 1. 2007. № 1. С. 156 – 160.
9. Продан Ю.П. Поняття «термін-фразема» у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*: Зб. наук. праць. 2013. Вип. 2(1). С. 116 – 121.
10. Стасюк Т.В. Нові тенденції розвитку термінознавства: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман. *Термінологічний вісник*: Зб. наук. праць. 2013. Вип. 2(1). С. 38 – 49.
11. Терминоведение и терминография русского языка: учебно-методическое пособие для самостоятельной работы / сост. О.В. Фельде: Красноярск: Сиб. федер. ун-т. 2014. URL: <http://elibrary.sfu-kras.ru/handle/2311/64649>.
12. Gouadec D. Terminologie. Constitution des données. Paris: AFNOR, 1990. 219 p.
13. Molitor E. Message électronique oder E-Mail? Einstellungen frankophoner Informatikerinnen und Informatiker zu offiziellen Ersatzwörtern für Ersatzwörtern für die Fachsprache des Internets und zur Sprachpolitik: eine WWW-Befragung. Göttingen: Universitätsdrucke. 643 s.
14. Tsvetkov Y. Atlas of Prejudice. The Complete Stereotype Map Collection. CreateSpace, 2016. 145 p.

Maksym Yakovlyev

PRAGMATIC FUNCTIONS OF POLITOLOGICAL QUASITERMS AND POLITICAL TERMINOIDS

Social and political discourse in Ukraine is highly politicised which results in a great variety of lexical elements found in everyday publications and discussions. Political terminoid, politological quasiterms, political jargonisms and pseudoterms of political realm constitute a field that is not paid sufficient attention to. This article suggests to approach analysis of pragmatics functions of these lexical elements by analysing their role in more general course of terminologisation of political and social discourse. A number of different examples of such lexemes are listed and their use is commented by placing them into a broader context of lexicological studies. Some examples of pejorative and metaphorical lexical elements used in political discussions are also described and commented briefly. It is claimed that this terminology allows broader public to participate in political discussions since it simplifies the discourse but also sets some terms of reference for placing opponents and proponents of certain political actors, ideologies, or parties according to lexical delimitation lines. It is also stated that such lexical elements can indicate a shift in political and social developments since such pseudoterms have potential to transform into full-fledged political science terms in the future. The article concludes that these elements should be researched from an interdisciplinary perspective.

Key words: terminology studies, political science LSP, political science, terminology, quasiterms, terminoids.